

ОПТИМИЗАЦИЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Лапшина К.О., асистент кафедри менеджменту Донецького національного університету

Лапшина К.О. Оптимізація державної інвестиційної політики в Україні

В статті доведено, що в Україні найближчим часом відсутні реальні можливості для реалізації інноваційної моделі інвестиційної політики. Найбільш оптимальною за таких умов є інвестиційна політика, яка б стимулювала прискорене накопичення факторів росту з тим, щоб максимально розвинути базу наукомістких галузей, що у подальшому забезпечить підвищення рівня національної конкурентоспроможності, та ліквідацію критичних відставань в інституціональному середовищі.

Лапшина Е.А. Оптимизация государственной инвестиционной политики в Украине

В статье доказано, что в Украине в ближайшее время отсутствуют реальные возможности для реализации инновационной модели инвестиционной политики. Наиболее оптимальной при таких условиях является инвестиционная политика, которая бы стимулировала ускоренное накопление факторов роста с тем, чтобы максимально развить базу наукоемких отраслей, что в дальнейшем обеспечит повышение уровня национальной конкурентоспособности, и ликвидацию критических отставаний в институциональной среде.

Lapshina K. Optimization of public investment policy in Ukraine

The paper proved that Ukraine will soon have no real opportunities to implement innovative model investment policy. The most optimal under these conditions is an investment policy that would stimulate rapid accumulation of growth factors in order to develop the most base knowledge-based industries that provide further improving national competitiveness, and eliminate critical gaps in the institutional environment.

Статистичні оцінки напрямів практичної реалізації концепцій інвестиційного зростання в Україні свідчать, що їх ефективність залежить від особливостей реалізації інвестиційних стратегій, що знаходить системне відображення в інвестиційній політиці, яка поєднує в собі цілеспрямоване створення стимулів інвестування, шляхів перерозподілу капіталів, технологій відбору інвестиційних проєктів, а також контролю за рухом інвестиційних ресурсів. Інвестиційна політика здійснюється в відповідно до напрямів промислової, грошово-кредитної, бюджетно-фінансової політики держави з метою забезпечення національних пріоритетів економічного розвитку. Оскільки на різних етапах економічного розвитку пріоритети можуть змінюватись – відповідно, інвестиційна політика може коригуватись відповідно до визначених стратегічних пріоритетів.

На різних етапах світового економічного розвитку питання пошуку оптимальних інвестиційних моделей висвітлювались в працях А.Сміта, Д.Рікардо, Ж.-Б.Сея, Ф.Бастіа, Дж.Лодердейла, Т.Мальгуса, Н.Сеніора, Дж.Мілля та ін., зокрема, перші спроби осмислення і обґрунтування доцільності використання інвестиційної політики як інструменту стимулювання зростання капіталу були зроблені ще представниками класичної школи політекономії [1-3]. Сучасні автори, що зокрема спираються на роботи вітчизняного вченого М.І.Туган-Барановського [4, С. 183, 195-261], роботи Дж.М. Кейнса [5], такі як Дж.Робінсон [6], С.Кузнец та М. Кларк [7, С. 306] та А.Гальчинський (стратегія реіндустріалізації) [8, С. 209-218], В.Семиноженко та В.Геєць (стратегія інвестиційного прориву) [9; 10, С. 213], О.Шнипко («точки зростання») [11], А.Кінах (стратегія ривка) [12], визначають низку етно-історичних умов, особливостей та задач, які суспільство виділило в число пріоритетних, інвестиційна політика може спрямовуватись на досягнення різних цілей: відновлення промислового виробництва (наприклад, у повоєнний період); здійснення структурних зрушень в економіці; модернізації економіки; досягнення визначених темпів економічного росту, зайнятості та ін.

Наведений перелік не є вичерпним і остаточною наборою цілей інвестиційної політики відносно особливостей для той чи іншої держави, більше того, окремі з них можна вважати субпідлеглими по відношенню до інших, тому Метою даної статті є питання пошуку оптимального для України типу інвестиційної політики.

Загалом досвід практичної реалізації інвестиційної політики в різних типах економічних систем засвідчує, що підходи і можливості її реалізації суттєво відрізняються у багатьох відношеннях, причому одні й ті ж підходи спричиняють різні ефекти і результати, а різні стартові передумови в кінцевому підсумку можуть нівелюватись інтенсивністю і глибиною задіявання тих чи інших механізмів реалізації інвестиційної політики.

В епоху загострення глобальної конкуренції якісне прискорення економічного розвитку забезпечується масштабами та темпами промислового освоєння інвестицій та інновацій (тоді як просте економічне зростання - за рахунок застосування факторних чинників, наприклад, дешевої робочої сили, сировини чи незадіяних виробничих потужностей - може демонструвати навіть пасивна до інновацій монополюбно-корумпована економіка), вже не ставиться під сумнів. Першими це усвідомили розвинуті країни і за рахунок концентрації наукового потенціалу і ефективного використання інтелектуальних ресурсів створили технологічний розрив від інших країн і продовжують його інтенсивно нарощувати – нині в розвинутих країнах приріст ВВП у середньому на 75-90% досягається за рахунок науково-технічної сфери та інтелектуалізації основних факторів виробництва [13, С. 15].

Вказані обставини стали визначальними у виникненні в економічній теорії окремого напрямку, в рамках якого стали формуватись теорії доганяючого розвитку, нові стратегії і моделі зростання, націлені на подолання (скорочення) соціально-економічної відсталості, які в різних модифікаціях стали активно освоюватись країнами, що розвиваються, та країнами з перехідною економікою [14-16].

Коректність основних цілей і принципів інвестиційної політики визначається, насамперед, адекватним розумінням специфіки поточного етапу економічного розвитку. Для української економіки задача формування і практичної реалізації інвестиційної політики має свої особливості і складності з огляду на наступні обставини. З-поміж країн СНД Україна володіла чи не найоптимальнішими передумовами для реалізації інвестиційної політики на основі інноваційної моделі розвитку - на момент розпаду СРСР в Україні був зосереджений багато в чому унікальний науково-технічний і кадровий потенціал, потужний промисловий комплекс – близько 60% науково-промислового потенціалу СРСР в галузях середнього та загального машинобудування, вітчизняні науково-технічні школи займали провідні позиції в ряді передових галузей (зокрема, інформатики, електрозварювання, фізики низьких температур та ін.). У той же час перед економікою України, як і загальносоюзною, стояла низка системних проблем: висока енерго- і матеріалоемність виробництва; низький рівень автоматизації та інформатизації виробничих процесів; низька продуктивність праці через недостатні темпи впровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво; відносно низька питома вага продукції, орієнтованої на кінцевого споживача, її низька якість та вузький асортимент; обмеженість участі в міжнародному поділі праці (особливо у високотехнологічних галузях); недостатні темпи розбудови постіндустріальної інфраструктури [17].

Але, внаслідок геополітичних, економічних та соціальних трансформацій економіка України не лише не стала на шлях реалізації інноваційної моделі, але в ній розгорнулися процеси деградації науково-технічного та виробничого потенціалу. У числі основних чинників, що спричинили згадані процеси:

- загальноекономічна та політична криза;
- стратегічні помилки впровадження елементів ринкових відносин в економіку;
- руйнування системи коопераційних і торгівельних зв'язків в рамках технологічних ланцюгів унаслідок розпаду СРСР;
- неефективні процеси приватизації та роздержавлення промислових підприємств;
- дистанціювання держави від активної участі у розвитку виробничого сектору та науково-технічній політиці;
- непослідовна та неадекватна новим умовам господарювання податкова, митна, грошово-кредитна політика; різке підвищення цін на енергоносії;

висока залежність від імпортованих поставок комплектуючих та сировини.

У результаті в українській економіці набрали силу процеси деіндустріалізації, а ті галузі промисловості, які мали потенціал стати «точками прориву» в постіндустріальну економіку, фактично припинили своє існування. Науково-технічний напрям майже повністю був виключений з пріоритетів державної економічної політики. Усунення держави від вирішення проблем структурно-технологічного оновлення економіки стимулювало „вимивання” залишків високотехнологічних виробництв, спричинило перекид у бік сировинних, низькотехнологічних, енергомістких та екологічно шкідливих виробництв, що в підсумку стало підґрунтям формування експортоорієнтованої моделі розвитку. Додатковими чинниками цього стали:

- сприятлива зовнішньоекономічна кон'юнктура щодо продукції низького ступеня обробки (металургії, хімічної, лісової промисловості, сільськогосподарства);

- впровадження комплексу заходів щодо податкового стимулювання розвитку експортоорієнтованих галузей.

Через низку суб'єктивних та об'єктивних чинників можливість створити в сприятливий для цього період ефективну систему міжгалузевого перерозподілу інвестиційних ресурсів як на корпоративному, так і на державному рівнях в Україні було втрачено. Без такої системи розвиток експортоорієнтованих галузей став самодостатнім, відірваним від розвитку внутрішнього ринку, законсервувавши і поглибивши в ряді випадків структурні диспропорції в національній економіці. Притік іноземної валюти став основною умовою і одним із найважливіших показників економічного зростання. Саме під нього, а не під програми розвитку економіки, обумовлені національними пріоритетами, емітується грошова маса.

В Україні основні фінансові потоки та економічні процеси залежать від надходжень іноземної валюти. На цьому вирішальному факті замикається відтворювальний процес, який уособлюють виробники та експортери хімічної та металургійної промисловості. Решта галузей (у т.ч. машинобудування, легка, харчова, авіаційна промисловість, сільське господарство) обмежені у мобілізації інвестиційних ресурсів. Значні обсяги експортної виручки українських підприємств залишені за кордоном і фактично виведені з національного господарського обігу. Інвестиційний потенціал значною мірою було витрачено на потреби поточного споживання або вивезено за межі країни.

У результаті сформованої експортоорієнтованої моделі у світовому поділі праці Україна закріплюється як сировинний та ресурсний придаток, спираючись на ринок збуту продукції іноземного походження. При цьому вітчизняна економіка втрачає продуктивні робочі місця, новостворену додану вартість, на території України розміщуються ресурсо-, енерго- та екологісмі виробництва. Інвестиційна активність в провідних секторах надто залежить від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури, сприятливої тарифної політики природних монополій всередині країни, цінової стабільності поставок енергоносіїв з-за кордону.

Така ситуація є об'єктивним наслідком несистемності і хаотичності у підходах до розробки національних інноваційно-інвестиційних пріоритетів. За роки незалежності в Україні не було сформовано цілісне концептуальне бачення інвестиційної політики, натомість було прийнято значну кількість нормативно-правових актів, програм і концепцій (часто – суперечливих і взаємонеузгоджених), створювалися і ліквідовувалися спеціальні установи, до компетенції яких було віднесено інвестиційно-інноваційну сферу, однак ефективність їх діяльності залишилась досить незначною.

У сучасній світовій економічній практиці (як на макро-, так і на мікрорівнях) склалася дуальність джерел фінансування інвестицій – власні і залучені. І хоча дискусії про оптимальне їх співвідношення тривають серед науковців до цього часу і, на нашу думку, універсальне співвідношення не може існувати в принципі, оскільки існують різні економічні вигоди і переваги від фінансування інвестицій за рахунок власних або ж залучених джерел. Ситуація, яка склалася в економіці України, потребує гнучкого, дієздатного та розрахованого на довготривалий період концептуального бачення пріоритетності механізмів фінансування інвестиційної політики враховуючи потреби економічних галузей, в яких можливий прискорений розвиток високотехнологічних виробництв та необхідність інвестування в людський капітал (що було визначено в якості пріоритетів інвестиційної політики для України).

Далі оцінимо структурні особливості джерел фінансування та пріоритети інвестицій у вітчизняній економіці з тим, щоб сформулювати концептуальні підходи до коригування існуючих механізмів та інструментів фінансового забезпечення інвестиційної політики.

Проведений аналіз світового досвіду засвідчив, що пріоритетна роль держави в процесі реалізації інвестиційної політики та її фінансового забезпечення в сучасних умовах зводиться до створення умов, які забезпечують не лише збільшення національного НТП, а й його повноцінне використання в інтересах суспільства. Для цього держава стає безпосереднім реалізатором моделі інноваційного розвитку, замовником і організатором НДДКР у найсучасніших науково-технічних сферах. Відповідним чином на досягнення вказаних цілей зорієнтовані джерела і механізми державного фінансування: витрати на фундаментальні дослідження і сприяння науково-технологічному розвитку є, як правило, окремою групою видатків у державному бюджеті.

Відсутність науки в числі національних стратегічних пріоритетів обумовила низький рівень частки бюджетних видатків на її розвиток - у 2000-2010 рр. фактичне фінансування науки за рахунок коштів державного бюджету коливалось в межах 0,3–0,5% ВВП (табл. 1). Прогноз реального ВВП у 2012 р., закладений в основу розрахунків до державного бюджету, був передбачений у сумі 594,1 млрд. грн. (пізніше він був переглянутий спочатку до 636 млрд. грн., а потім до 679 млрд. грн.), тобто обсяг видатків на науку мав би бути 10,1 млрд. грн., а закладені в бюджеті видатки на науку визначені в сумі 3,09 млрд. грн. (0,52% ВВП), з яких на фінансування фундаментальних досліджень виділено 1,59 млрд. грн., а видатки на науку, пов'язані із забезпеченням загальнодержавних функцій, склали 1,82 млрд. грн. (майже 59% загальних видатків на науку). Із загального обсягу видатків державного бюджету дослідження і розробки в галузях економіки було заплановано профінансувати в обсязі 0,85 млрд. грн. [18]. За 9 міс. 2012 р. фінансування фундаментальних досліджень склало менше 1% загального фонду держбюджету.

Таблиця 1

Державне фінансування науки в Україні у 2000-2010 рр.

Показники	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Загальний обсяг фінансування за рахунок усіх джерел, млн. грн.	2046,3	2432,5	2611,7	3597,4	4251,7	5160,4	5164,4
% до ВВП	1,20	1,19	1,16	1,35	1,23	1,17	0,96
Фінансування за рахунок держбюджету, млн. грн.	614,5	751,6	733,3	1070,7	1449,5	1711,2	3091
% до ВВП	0,36	0,37	0,32	0,40	0,42	0,39	0,58
% до загального обсягу фінансування науки	30,0	30,9	28,1	29,8	34,4	33,2	59,9
Небюджетне фінансування, млн. грн.	1431,8	1680,9	1878,4	2526,7	2802,2	3449,2	2684,3
% до загального обсягу фінансування науки	70,0	69,1	71,9	70,2	65,9	66,8	52
у т.ч. за джерелами небюджетного фінансування науки:							
власні кошти наукових організацій	61,3	210,4	146,7	228,5	275,9	338,5	44,3
кошти замовників України	785,8	789,5	933,6	1321,5	1475,0	1680,1	1764,3
кошти замовників іноземних держав	477,1	555,3	683,1	875,1	908,6	1258,0	1135
інші джерела	107,6	125,7	115,0	101,6	142,7	172,6	83,3

Джерело: розраховано за даними Держкомстату.

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ И ПРИВЛЕЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ: РЕГИОНАЛЬНЫЙ АСПЕКТ

На фоні надто звуженого потенціалу держави у фінансуванні НДДКР привертає увагу рівень державного споживання. Якщо у 2002 р. доходи Зведеного бюджету становили 27,4% ВВП, у 2003 р. - 28,2%, у 2004 р. - 26,5%, то у 2005 р. - 30,4%, у 2006 р. - 32,1%. Якщо взяти до уваги, що в Україні домінує державна пенсійна система, та вказана цифра збільшиться ще на 15% ВВП, а в сумі з іншими державними зборами - становить біля 50% ВВП. Такий рівень державного споживання не можуть дозволити навіть країни з розвинутою економікою. В країнах, які працюють на випередження, стало забезпечують 6-7% щорічного зростання, рівень державного споживання не перевищує 20-25% [19]. Там нагромаджені ресурси „не продають” (в Україні навіть фінансові ресурси від приватизації спрямовуються на розширення фонду споживання), а інвестують в економіку.

Окрім загального низького рівня фінансування, основні недоліки діючої системи бюджетного фінансування НДДКР полягають саме у методах розподілу бюджетних коштів: по-перше, переважна частина коштів базового фінансування розподіляється серед міністерств і відомств без належного обґрунтування і ув'язки з очікуваними результатами досліджень у фундаментальних наукових напрямках. По-друге, фінансування науково-технічних досліджень у рамках програмно-цільового спрямування залишається мізерним (у 2003-2004 рр. обсяг фінансування склав біля 6 млн. грн.), що призводить до значного розпорощення коштів (середній річний обсяг фінансування однієї розробки становить близько 60 тис. грн., а пріоритетних складових ДНТП - біля 20 тис. грн.), проблем з впровадженням (за даними МОН України лише третина розробок з виконаних у 1997-2000 рр. ДНТП впроваджена у виробництво) [20, С. 391-392].

Найбільш системно і конструктивно орієнтири інвестиційної політики були окреслені в Стратегії економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 роки [9] (далі - Стратегія). Розробники цього програмного документу наголошували на необхідності реалізації моделі випереджаючого розвитку, яка б давала змогу щорічно нарощувати ВВП на 6-7% і до 2015 р. подвоїти обсяги виробництва. Для досягнення вказаних цілей пропонувалось обрати стратегію нарощування НТП на основі структурно-інноваційної моделі економічного зростання, інтенсивного технічного та технологічного оновлення виробництва. Основою стратегічного курсу, його базовим принципом, мала стати реалізація державної інвестиційної політики, спрямованої на утвердження України як високотехнологічної держави. За оцінками науковців, які працювали над обґрунтуванням цієї Стратегії, не задіяні ресурсний, інтелектуальний та науково-технічний потенціали економіки України в разі їх ефективного використання будуть достатніми для реалізації визначених завдань. Практична реалізація Стратегії передбачалась у 3 етапи [9]:

перший етап (2004-2005 рр.) - період формування інституційних, фінансових та організаційних передумов, глибоких якісних перетворень у всіх сферах суспільного життя (економічній, соціальній, політичній, духовній), подолання існуючих системних деформацій, забезпечення сприятливого інвестиційного клімату та необхідних засад, зміцнення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, довгострокового економічного зростання, посилення на цій основі іміджу України як стабільного міжнародного партнера;

другий етап (2006-2009 рр.) - період розгорнутого економічного розвитку на основі здійснення комплексної модернізації підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі соціально орієнтованої економіки, впорядкування відносин власності, глибокої демократизації суспільних процесів. За ці роки необхідно забезпечити зростання середньорічних темпів ВВП до 7,1%. Водночас мають залишатися високими (до 12-13%) темпи зростання інвестицій в основний капітал, середньорічний рівень інфляції має бути знижено до 4-5%, рівень зростання реальних доходів населення становитиме 7-8% за рік;

третій етап (2010-2015 рр.) - період закріплення стійких темпів зростання з акцентами на вирішенні широкого комплексу проблем поліпшення добробуту населення, прискореній реалізації структурних завдань євроінтеграційного курсу України. У зазначений період середньорічні темпи зростання ВВП становитимуть 6%, інвестицій в основний капітал - 11,7%, реальних доходів населення - 6%, інфляція в середньому за рік зменшиться до 3-4%.

На думку експертів [21, С. 99], у числі переваг української Стратегії (на відміну від аналогічної, розробленої і впровадженої у Казахстані) - чіткі пріоритети НТР (критичні технології, ресурсозберігаючі технології, нові матеріали і види продукції, біотехнології, ракетно-космічна галузь та авіабудування, технології в сфері ВПК, енергозберігаючі технології). Однак Стратегія початково носила досить амбітний характер і була зорієнтована на інвестиційні моделі, притаманні країнам з високорозвинутою економікою і власним потужним НТП, тому проектні завдання (зокрема, по I-му етапу) в намічені строки і у визначених обсягах не були виконані.

За нашими оцінками, об'єктивних передумов для реалізації інноваційної моделі інвестиційної політики на сучасному етапі економічного розвитку України немає.

Лише три зазначені базові позиції (а їх у практичному відношенні значно більше) підтверджують висновок про неадекватність здійснюваної нині інвестиційної політики цілям реалізації в Україні інноваційної моделі розвитку з метою утвердження в економіці високотехнологічних укладів.

Отже, в Україні в середньостроковій перспективі (10-15 років) відсутні реальні можливості, передусім, фінансові, інфраструктурні, правові для реалізації інноваційної моделі інвестиційної політики. Найбільш оптимальною за таких умов є інвестиційна політика, яка б стимулювала прискорене накопичення факторів росту (капіталу, трудових ресурсів, знань) з тим, щоб завершити індустріальний цикл і максимально розвинути базу наукомістких галузей, що у подальшому забезпечить підвищення рівня національної конкурентоспроможності, та ліквідацію критичних відставань в інституціональному середовищі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Панорама экономической мысли конца XX столетия / Под ред. Д.Гринзуэя, М.Блини, И.Стюарта: В 2 т. / Пер. с англ. под ред. В.С. Автономова и С.А. Афонцева. - СПб.: Экономическая школа, 2002. - Т.1. - 668 с. - Библиогр.: в конце разд.
2. Блауг М. Экономическая теория в ретроспективе / М. Блауг; пер. з англ. - К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. - 670 с.
3. Инвестування української економіки / За ред. А.І. Сухорукова. - К.: Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки, 2005. - 440 с.: табл., рис. - Бібліогр.: в кінці розд.
4. Туган-Барановский М.И. Промышленные кризисы. Очерки из социальной истории Англии / М.И. Туган-Барановский. - К.: Наукова думка, 2004. - 368 с.: ил., табл.
5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс. - М.: Прогресс, 1978. - С. 232-240.
6. Robinson J. The Accumulation of Capital / J. Robinson. - London: Macmillan, 1956.
7. Егорова Н.Е. Предприятия и банки: взаимодействие, экономический анализ, моделирование / Н.Е. Егорова, А.М. Смулов. - М.: Дело, 2002. - 456 с. - Библиогр.: с. 396-405.
8. Гальчинський А.С. Помаранчева революція і нова влада / А.С. Гальчинський. - К.: «Либідь», 2005. - 368 с.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) «Шляхом європейської інтеграції» / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозів. НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. - К.: ІВЦ ДКСУ, 2004. - 416 с.
10. Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.С., Семиноженко В.П. - К.: Знання України, 2002. - 326 с.
11. Шнипко О. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації / О. Шнипко. - К.: Наукова думка, 2003. - 334 с.
12. Кінах А. Стратегія ривка на шляху інтеграції у світовий економічний простір / А. Кінах // Дзеркало тижня. - 2003. - №42.
13. Ленчук Е.Б. Инновационный процесс в переходной экономике (на примере стран ЦВЕ и СНГ) / Е.Б. Ленчук: Автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.00.14 / ИЭ РАН. - М., 2007. - 48 с.
14. Гайдар Е. Современный экономический рост и догоняющее развитие / Е. Гайдар // МЭи-МО. - 2003. - №8.